

Гоце Цветановски

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
cvetanovskig@yahoo.com

УШТЕ ЕДЕН ВАЖЕН ТРУД ЗА МАКЕДОНСКАТА ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА

„Фонетски особености на македонскиот дијалектен и стандарден
јазик“ од Веселинка Лаброска

Кон крајот на 2023 година, во издание на издавачката куќа *Ми-Ан*, излезе од печат новата книга од областа на фонетиката и фонологијата на македонскиот дијалектен и стандарден јазик „Фонетски особености на македонскиот дијалектен и стандарден јазик“ од доп. член на МАНУ, проф. д-р Веселинка Лаброска, која на македонската научна јавност ѝ е позната како еден од авторите на значајната монографија „Фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик“ во два тома. Првиот том е посветен на супрасегментална фонетика и фонологија, а во вториот том се опфатени прашања од сегменталната фонетика и фонологија (МАНУ, 2021, 2022).

Книгата „Фонетски особености на македонскиот дијалектен и стандарден јазик“ е труд во којшто се опфатени речиси најважните статии од колешката Лаброска во текот на нејзината тридецениска научна работа на планот на фонетиката и фонологијата. Структурата на книгата е конципирана во неколку клучни делови: *Воведни прилози, Фоноџајџика, За одделни македонски гласови, Акцентиџајџи во македонскиџи стандарден јазик и За фонетскиџи системи на џири македонски глџовори*, во кои се поместени 12 прилози со соодветна тематика. Книгата содржи и Предговор, во кој авторката Лаброска ја образложува потребата од ваков тип студија за македонскиот дијалектен и стандарден јазик. Нејзиното активно учество во Комисијата за фонетика и фонологија при Меѓународниот славистички комитет, како и соработката со врвни фонетичари и фонолози од светот (тука,

пред сè, се мисли на соработката со полската фонетско-фонолошка школа на чело со проф. д-р Ирена Савицка) од една страна, и тридесетинската работа на планот на дијалектологијата (во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и во Истражувачкиот центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ при МАНУ), од друга, влијаеја врз изградувањето на научните ставови на Лаброска воопшто за јазикот, но и конкретно за македонскиот јазик во сите негови сегменти. Тоа што плени кај почитуваната колешка Лаброска е нејзината широчина и длабочина при истражувањата во кој било сегмент од науката за јазикот. Таа е извонреден познавач и на дијалектите на македонскиот јазик и на неговиот стандард, истовремено владејќи ја проблематиката од синхрониски и од дијахрониски аспект. Во тој дух е и нејзиното ангажирање на планот на фонетиката и фонологијата како значаен сегмент од јазикот. Како што истакнува и самата авторка во Предговорот „голем дел од текстовите се пишувани за потесен круг академски корисници“, сепак „секој македонски читател ќе може во овие редови да најде по нешто интересно во поглед на тоа што е карактеристично за фонетиката и фонологијата на македонскиот јазик, како во неговиот стандард, така и во дијалектите.“

Во првиот дел од оваа книга насловен како *Воведни прилози*, се вклучени две статии: *Перспективи на експерименталните истражувања на фонолошките системи на македонскиот стандарден и дијалектен јазик* и *Расчекор меѓу правописот и правојворот во македонскиот јазик*.

Во првата статија Лаброска се осврнува на проблемите сврзани со експерименталните истражувања на фонолошките системи на македонскиот стандарден и дијалектен јазик, при што, таа нагласува дека македонската наука треба да се фокусира на неколку точки: 1. истражувања во врска со македонскиот акцент (односно да се утврди што е релевантно за македонскиот акцент: интензитетот или висината?); 2. експериментални истражувања за начинот на упростување на консонантските групи во македонскиот стандарден и дијалектен јазик; 3. определување на физичките параметри на фонемите во македонскиот јазик; 4. истражувања на редуцијата на вокалите и што е тоа што подлежи на редуција (на дијалектен план) и 5. истражување на заедничката артикулациска и прозодиска база на балканските јазици, како и конфронтативна анализа, т.е. споредување на параметрите на балканските фонолошки системи.

Втората статија од *Воведните прилози* ги разгледува актуелните проблеми што ги има реализацијата на македонскиот стандард на говорен план, а како последица на непрецизноста на правописот или на

неговата недоволна усвоеност во текот на образовниот процес. Во фокусот се изговорот и начинот на пишување на помладата генерација говорители, пред сè, на учениците и студентите.

Во делот насловен како *Фоноџакиџика* авторката се потрудила да ги одбере прилозите кои соодветствуваат на темата, а тоа се: *Аџаџиџаџи во изџоворџи на консонанџскиџе џруџи во македонскиџи џиџа-лекџен џазик, Оџ фоноџакиџикаџа на македонскиџи џазик и Санди во македонскиџе џиџа-лекџи*.

Во првиот труд од овој дел (*Фоноџакиџика*) Лаброска го прикажува начинот на адаптација на консонантските групи во македонските дијалекти. Во македонските дијалекти постојат различни изговори на консонантските групи од типот на *-кџив-*, *-џсџив-*, *-џск-*, *-лск-*, *-сџи* (*-џџ*), *-џџи* (*-џџџ*) и др., при што таа ги дава следниве примери: *џунак-сџиво* > *џунакџиџо* / *џунасџиво*; *боџаџисџиво* > *боџаџиџиво* / *боџаџисџиво*; *селски* > *селџки*, *младосџи* > *младос*, *џоџџ* > *џоџ(џи)*, *џриџиџи* > *џриџи* и сл.

Во прилогот *Оџ фоноџакиџикаџа на македонскиџи џазик* Лаброска се задржува на асимилацијата по звучност во македонскот џазик. Имено, таа ја разгледува регресивната асимилација во рамките на зборот или на границата на два збора кога ќе се најдат во соседство опструенти различни по звучност при што вториот опструент влијае врз првиот. Оваа појава во фонотактиката се нарекува санди. Посебно се задржува на гласот /в/, којшто за разлика од другите опструенти во македонскиот џазик се асимилира и во позиција по безвучен опструент (прогресивна асимилација, пр. [sfet], [sfat], [sfaca], [sfeca], [sfari], [sfekor], [sfekrva]) или пак се асимилира во позиција пред сонант во наставките за минато определено време, на пр. [imafme], [dojdojme]. Но ваквата асимилација на /в/ не важи за еден дел од дијалектите во западното македонско наречје бидејќи таму не постои фрикативно-то /ф/, а во формите на минатите времиња се изговара звучното /в/: [imavme] / [imavne], [bevme] / [bevne] и сл.

Последниот прилог во овој блок *Санди во македонскиџе џиџа-лекџи* е дел од колективната монографија на Комисијата за фонетика и фонологија при Меѓународниот славистички комитет: Sandhi w językach słowiańskich, (ур. Irena Sawicka), Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013. Во него Лаброска детално се задржува на промената на гласовите по звучност во македонските дијалекти, при што констатира дека „македонската дијалектна територија во поглед на внатрешното санди има регуларни правила за регресивно едначење по звучност што важат на целата македонска територија со исклучок на фонемата /в/ која со оглед на фактот дека во еден регион во западна Македонија нема свој безвучен парник, останува звучна и

во позиција пред безвучен опструент“, а за „надворешното санди, во целост гледано македонската дијалектна територија нема регуларно санди, т.е. има умерено санди кое зависи од фонетските околности како што е темпото на изговор, должината на паузата, реченичниот акцент, контекстот и сл.“

Следниот тематски циклус *За одделни македонски гласови* ги содржи прилозите: *Редуцирани вокали поод акцент̄ во два зајадни македонски зборови, За слоѓотворниите р и л во кичевскиот збор и Фонемата /s/ во македонскиот јазик, сџандаро и дијалекти*.

Авторката Лаброска во трудот *Редуцирани вокали поод акцент̄ во два зајадни македонски зборови* ја разгледува појавата на редукција во два македонски градски говора кои се наоѓаат во западниот дел на Македонија, охридскиот и тетовскиот говор, од кои првиот припаѓа на југозападното македонско наречје, а вториот на северните говори, но од западен тип, каде што се сретнува редукција на вокали, но не во неакцентирана, туку во акцентирана позиција. Најчесто се работи за редукција на вокалот /a/ којшто се изговара како /a/ или како /ǎ/, но, и на вокалот /o/ којшто и во охридскиот и во тетовскиот говор во некои акцентирани позиции се изговара како /o/.

Не помалку важно е и прашањето за слоготворните р и л во македонските дијалекти, а ова прашање Лаброска го разгледува во трудот *За слоѓотворниите р и л во кичевскиот збор*, при што констатира дека во него, за разлика од стабилниот статус на фонемата /r/ како вокална фонема, фонемата /l/ во говорот на помладите кичевчани, под влијание на стандардниот јазик и на медиумите, полека се заменува со двофонемното *ол* како рефлекс на старото *l̄.

Во прилогот *Фонемата /s/ во македонскиот јазик, сџандаро и дијалекти*, Лаброска се задржува на статусот на фонемата /s/. Таа како парник на безвучниот африкат /ʃ/, е фонема со мала фреквенција во стандардот, а и во дел од дијалектите, па токму затоа, авторката се обидува да даде одговор на прашањето колкава е функционалната стојност на оваа фонема во стандардниот јазик и дали има појава на нејзино губење, не само под влијание на дијалектите што не ја познаваат, туку и под влијание на соседниот српски јазик, кој ја нема оваа фонема во својот фонетски систем.

Не помалку важни се и прашањата сврзани со акцентот во македонскиот јазик, па токму затоа во делот насловен како *Акцент̄от во македонскиот сџандарен јазик* авторката Лаброска ги дава следниве прилози: *Месит̄о на акцент̄от во македонскиот сџандарен јазик, Ошт̄ајки од шрејосложној акцент̄ирање во македонскиот јазик и Акцент̄ирањето на клиничките изрази во македонскиот*

сџандарден изгвор (сџоред ѓримери од елекџронскиџе медиуми). Во сите три прилози од овој тематски блок се разгледуваат конкретни практични проблеми поврзани со улогата на акцентот во македонскиот јазик (врз примери од стандардниот, колоквијалниот и дијалектниот јазик), притоа Лаброска умешно ги применува најсовремените теориски пристапи од областа на супрасегменталната фонологија.

Во последниот дел од книгата, под наслов *За фонџскиџе сисџеми на ѓри македонски гџовори*, Лаброска се задржува на нејзините директни теренски истражувања во три македонски говори. Првиот труд *Фонџски заџиси од џеренскоџо истражување во регионоџи на Корча, Република Албанија* е дел од интегралниот текст објавен во „Некои согледувања од теренското истражување во регионот на Корча, Република Албанија“ (*Македонски јазик*, LVII, Скопје 2007, стр. 211–215) и во него Лаброска ги интерпретира фонетските карактеристики на говорите на селата Бобошчица и Врбник.

Во вториот прилог од овој тематски блок насловен како *За консонанџскиоџи сисџем на гџовороџи на селоџио Кула – Серско* Лаброска го опишува консонантскиот систем на говорот на с. Кула, како дел од серскиот говор, а во кој како една од најважните особености се смета палатализираноста на најголемиот дел консонанти, што не е случај со поголемиот дел од македонската јазична територија.

Последниот прилог *Фонџски особеносџи на гџовороџи на селоџио Баџчор – Косџурско* е, всушност, семинарска работа на колешката Лаброска што ја изработила на постдипломските студии во 1992 година кај проф. д-р Коста Пеев, што е уште еден придонес кон македонската дијалектолошка наука.

Разгледувајќи го фонолошкиот систем на говорот на с. Бапчор, Лаброска констатира дека вокалниот систем се состои од пет фонеме, како и во литературниот јазик, плус сонантите /л/ и /р/ кои во говорот на ова село се јавуваат во улога на силабеми: *с'аза, крс*. Лаброска се задржува на дистрибуцијата на вокалите, како и на историскиот развој, не само на вокалите туку и на целиот консонантски систем, со што дава комплетна слика за состојбата на фонолошкиот систем во говорот на с. Бапчор.

На крајот да нагласиме дека проф. д-р Веселинка Лаброска со овој труд на специјалистите им понуди изворен материјал за натамошна анализа, а на секој заинтересиран читател му ја доближиликата за фонетските особености не само на македонскиот стандарден јазик, туку и на неговите дијалекти, со што целосно ја оправда потребата од објавување на еден ваков тип студии.

Како еден од рецензентите на овој труд, ми останува топло да го препорачам на секој специјалист по фонетика и фонологија, но и на секој читател што изразува љубов кон македонскиот јазик, а на колешката Лаброска да ѝ посакам уште многу трудови!